

יריית הפתיחה של מלחמת העולם השנייה.
שייס גרמני בעת ההפצצה על פולין, 1939
Galerie Bilderwelt/Getty Images

על סף מלחמת עולם

אחרי כיבוש פולין הציעו הגרמנים הסכם שלום שעיקרו ממשלת חסות בפולין. מה ששינה את פני הדברים היה שני סוכנים חשאיים פולנים ממוצא יהודי, חטיפה באנקרה וחיסול בענו. האם אפשר היה למנוע את מלחמת העולם השנייה? | יעקב פלקוב

נלחמים על הבית. חיילים פולנים
מיחידת ארשילריה נגד מטוסים
במהלך המצור על ורשה, 1939
צילום: סוכנת הצילום הצבאית, ורשה

הכרזת מלחמה, במבצע שכונה וייס – לבן. הצבא הגרמני מנה כ-1.8 מיליון קצינים וחיילים, כ-2,500 טנקים וכ-2,000 מטוסים. בריטניה וצרפת הגיבו בחריפות. לאחר השתהות קלה הן הכריזו מלחמה על גרמניה, אך נמנעו מקידום מהלכים צבאיים משמעותיים נגדה ומסיוע פעיל לעם הפולני שנלחם באויב בגבורה עילאית. כעבור כחודש של התנגדות עזה, שבמהלכה ספגו הפולנים אבדות איומות בנפש וברכוש, נכבשה פולין. ברית המועצות הקומוניסטית תרמה גם היא למפלה הפולנית. בתיאום עם ברלין היא תקפה באמצע ספטמבר את פולין ממזרח והשתלטה על חלק משטחה, וכך הפכה את המשך הלחימה בגרמנים לחסרת טעם.

בראשית 1941 כמעט שינה סמסון מיקיצי'נסקי, איל הון פולני ממוצא יהודי, את מהלכה של מלחמת העולם השנייה. הוא שהה אז בתורכיה ותיווך בין בכיר בממשלת פולין הגולה בלונדון לבין נציג רשמי של גרמניה הנאצית במטרה להביא להסכם בין פולין לגרמניה ולהקמתה של ממשלה פרו גרמנית בוורשה. הבריטים עקבו מקרוב אחר פועלו של מיקיצי'נסקי, והיו להם תכניות אחרות לגמרי הן באשר לעתידה של פולין והן באשר לעתידו האישי של המתווך היהודי.

מלחמה בלתי נמנעת?

באחד בספטמבר 1939 פלשו כוחות הוורמכט הגרמניים לפולין ללא כל אזהרה מוקדמת וללא

Proklamation des Generalgouverneurs

Der Führer und Reichler des Deutschen Reiches, Adolf Hitler, hat mir durch Erlaß vom 12. Oktober 1939 mit Wirkung vom 26. Oktober 1939 die Regierung des Generalgouvernements in den besetzten polnischen Gebieten übertragen.

Mit der Erhebung des Generalgouvernements hat zunächst, nach der militärisch durchgeführten Schließung des polnischen Gebiets innerhalb des deutschen Interessensbereiches, eine geschichtliche Epoche ihres Abbruchs begonnen. Sie ist die Voraussetzung ebenso von der veränderten Regierungsform des ehemaligen Landes Polen wie von dem historischen Übergang zu England getreten werden kann. Dem Verzicht der deutschen Truppen hat in dem politischen Gebiete die Ordnung wiederhergestellt, eine gesunde Gefühlsbildung des europäischen Friedens durch ungerechtfertigte Forderungen eines Staatsgebildes, das einst auf dem Verstoß der Gewalttaten aufhoben wurde und normale weiterentwickelt wird, ist damit für die Zukunft gesichert.

Polnische Männer und Frauen!

Ich habe vom Führer den Auftrag erhalten, als Generalgouverneur für die besetzten polnischen Gebiete in verantwortlicher Form dafür zu sorgen, dass in alle Zukunft ein friedlicher Zustand in diesem Lande gewährleistet bleibt und dass die nachbarlichen Beziehungen der Polen zu dem mächtigen Weltreich der deutschen Nation sich organisch entwickeln. Es soll genau das von Euch sein, was gesamt Zeitlichen möglich ist. Euch Eurer Liebe, Ihr sollt in allen Angelegenheiten der Gemeinschaft Euer politisches Eigenwort beibehalten. Allein, bei der durch die veränderten Verhältnisse Eurer Mitbürger völlig veränderte Land (nicht der veränderten Regierungsform, Eurer gemeinsamen Schicksal). Selbst von dem Weg der Autonomie Eurer rechtlichen Regierungsbefugnisse, welche Ihr unter dem starken Schutz des Generalgouverneurs in der Erfüllung eines allgemeinen Arbeitsauftrags Euer Besten tun. Unter Eurer größten Hingabe wird jeder durch Arbeit sein Brot verdienen. Für politische Fragen, Wirtschaftlichen und soziale Angelegenheiten wird Euch Platz mehr in einem neuen deutschen Reichstag vorbehalten. Wirtschaftlichen und sozialen Angelegenheiten wird Euch Platz mehr in einem neuen deutschen Reichstag vorbehalten.

Ihrer Versuch einer Selbstverwaltung gegen die gewaltigen Aufgaben und gegen die Ruhe und Ordnung in dem polnischen Gebiete wird mir nur schaden. Welche die Gemeinschaft des Reiches und die nachbarlichen Schicksal sein werden. Wie sich aber das gesamte Gebiete unter Reichler hat die deutsche Idee (Lebens) entwickeln und sich organisieren können. Ihr müsst Euch von vielen menschlichen Mängeln befreien, die Ihr die Folgen eines unglücklichen Menschentum Eurer bisherigen Mitbürger beide nach zu tragen habt.

Der Generalgouverneur für die besetzten polnischen Gebiete Frank

Proklamacja Gubernatora Generalnego

Führer i Reichler Rzeczypospolitej Niemieckiej, Adolf Hitler, powierzył mi zarządzenie z dnia 12 października 1939 z ważnością od 26 października 1939 - władzę Gubernatora Generalnego na zajętych obszarach polskich.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Polacy mężczyźni i kobiety!

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna. Wobec zmiany formy państwa i zmiany rządu w Niemczech, nastąpiła zmiana polityczna i historyczna.

למרות הצעות גרמניה להפסקת אש הלחימה נמשכה, ולאחר המפלה הצבאית סופח חלק מפולין לגרמניה וביתרת השטח הוקם ממשל נכלי - גרלוגרונג. נכזה בגרמנית ובפולנית המודיעה על הקמת הממשל הנכלי, 1939

עצמאות פולין לפחות בשטח מצומצם ובמאפיינים מוגבלים, ולהביא לסיום הלחימה בתנאים שעליהם יסכימו הגרמנים והבריטים.

לאן פני הפיהור

מתברר שלמנהיג הנאצי לא הייתה תכנית סדורה באשר לעתיד פולין ערב הפלישה אליה, וגם לא לאחר כיבושה וחלוקתה בין גרמניה לברית המועצות. למחרת החצייה הראוונתנית של הצבא את הגבול בין גרמניה לפולין העבירו דיפלומטים נאצים בלונדון ובאנקרה לעמיתיהם המקומיים מסר מטעם ברלין הרשמית לשלטונות בריטניה, ובו הביעו נכונות לכינון הפסקת אש ולתחילת הידיברות על יישור ההדורים בין גרמניה לפולין. ההצעה לא זכתה למענה. הגרמנים נתקלו במתקפת נגד מפתיעה, עזה וכואבת במרכזו של פולין, ולא הצליחו לגרוור את מוסקבה להצטרף להרפתקה הצבאית שלהם באופן מידי. בשבוע השני של מבצע וייס חזרו הגרמנים על הצעתם. שירות החוץ שלהם בברלין נערך אז להידיברות ישירה או עקיפה עם הפולנים, אך גם אז פנייה זו לא נענתה.

בעקבות המערכה בפולין הבין היטלר את מגבלות נחו הצבאי, הציע להקים ממשלה פולנית בחסות גרמנית והיה נחוש להגיע להסדר עם בריטניה

מצב המלחמה הרשמי בין הרייך השלישי לשתיה המעצמות של מערב אירופה לא הסתיים לאחר שוך הקרבות על אדמת פולין. בתום הפוגה של כשישה חודשים - אשר במהלכה שרר שקט יחסי ברוב שטחי היבשת ועיני כל היו נשואות אל מלחמת החורף בין ברית המועצות לבין פינלנד - נפגשו הצדדים לסכב לחימה רב עוצמה. המרחב שבין סקנדינביה לאיים הבריטיים שאב לתוכו את איטליה ואת הזירה הצפון אפריקאית והיווה שלב מעבר מהסכסוך בין גרמניה לפולין לעימות צבאי מדיני רב משתתפים וחובק עולם שזכה בהמשך לתואר מלחמת העולם השנייה. הגישה הרווחת בזיכרון ההיסטורי גורסת כי מהלכה של המלחמה נבעו באופן בלתי נמנע משאיפתו של המנהיג הנאצי אדולף היטלר להגמוניה עולמית של ארצו, הגמוניה שתושג באמצעות סיפוח פולין, יישובה בגרמנים ודילול האוכלוסייה היהודית - פולנים, יהודים ואחרים - בשלל שיטות. אולם עדויות שהצטברו בידי ובידי היסטוריונים נוספים מרמזות כי המציאות באשר לכוונותיו של היטלר הייתה מורכבת יותר. עד ראשית 1941 לפחות הייתה אפשרות ראלית למדי לשקם את

פולין נחלה מפלה צבאית, ובעקבותיה הקימו הגרמנים ממשל כללי – גנרלגוברנמן – בשטח שלא סופח לרייך ולא לברית המועצות, ומוסקבה דרשה משותפיה הנאצים למחוק כל זכר לקיומה של ישות מדינית פולנית עצמאית. צעדים אלה היו אמורים לסתום את הגולל על מאמץ ההידברות של ברלין ועל גורל המדינה המובסת, אולם הגרמנים נקטו קו אחר. בעקבות המערכה בפולין הבין היטלר את מגבלות כוחו הצבאי והיה נחוש להגיע להסדר מדיני עם בריטניה. הוא הכריז מעל בימת הרייכסטאג על רצונו בשלום, והדגיש את נכונותו לכך שתוקם מדינה פולנית שלא תהיה עוד חממה לפעילות אנטי גרמנית או מוקד למזימות נגד גרמניה ורוסיה.

בכירים נוספים במשטר הנאצי, ובראשם הגנרל פלדמרשל הרמן גרינג – מפקד חיל האוויר ושר התעופה של הרייך, הקציין הבכיר ביותר בכוחות המזוינים הגרמניים – החלו לשגר ללונדון מתווכים מטעמים. הם הציעו לבריטים המופתעים הסכם שלום שיכלול את הפיכתו של הממשל הכללי למדינה פולנית עצמאית אך ממוזערת, הנתונה לשליטה צבאית וכלכלית מלאה של הרייך.

במקביל לטרור הדמים הנורא שחוללה ההנהגה הגרמנית בפולין הכבושה היא התאמצה לאתר

מצרפת ללונדון. ראש הממשלה הגולה ולזיסלב שיקורסקי במסדר של צבא פולין בצרפת חודשים אחדים לפני המעבר לבריטניה, 1940

הארכון הדיסטיל האומי, פולין

מסרים מדרגות בנירות. הרמן גרינג, 1943

הארכון הדיסטיל האומי, פולין

פוליטיקאים פולנים ידועי שם שסיכמו להרכיב בוורשה ממשלת חסות פרו גרמנית. פולנים אחדים אף זכו להתארח בברלין או לארח גרמנים בעלי השפעה שהגיעו לפוגשם בשטחי הממשל הכללי. הניסיונות לקדם הסדר עם בריטניה ולכונן ישות מדינית פולנית בחסות הרייך השלישי לא פסקו גם לאחר הצלחותיו המזוהרות של הוורמכט בצפון אירופה ובמערכה בקיץ 1940. בשלהי אותה שנה, על רקע ההיערכות הגוברת של הרייך למערכה נגד ברית המועצות במזרח, נראה היה כי בברלין ביקשו להבטיח שקט בזירה הפולנית, כיוון שהיא הייתה עתידה להפוך לעורף האסטרטגי של צבא גרמניה. בסופו של דבר הגרמנים נחלו כישלון צורב הן בערוץ הבריטי והן בערוץ הפולני. הבריטים משכו זמן במגעים וניסו לחולל באמצעותם פילוג פנימי בהנהגה הנאצית. וינסטון צ'רצ'יל, ראש הממשלה החדש, חשש כי הסדר עם ברלין יחליש את ארצו ואף ישעבד אותה לגרמניה. הוא היה בטוח ביכולתו לרתום לצדו לא רק את האמריקאים אלא גם את הסובייטים, שלדעתו הברית שקשרו עם הנאצים הייתה לא טבעית בעליל, ולכן הוא הרשה לעצמו להעסיק את הצמרת הגרמנית במגעי סרק. גם הפוליטיקאים הפולנים שהגרמנים פנו אליהם השיבו בשלילה מוחלטת, מי בשל סלידה מהאויב ומי בשל החשש לנקמה מצד המחותרת הפולנית האנטי נאצית שהתגבשה במהירות על אדמת פולין. היו אמנם גורמים בפולין שהביעו נכונות עקרונית לשאת ולתת עם הכובשים על הסדר שיקל על סבלה הנוראי של האוכלוסייה, אך מסיבות שונות גורמים אלה לא השביעו את רצונם של הגרמנים והמגעים עמם לא הניבו פרי. וכך, כנראה באווירה של ייאוש מוחלט, התגבשה בברלין בסוף קיץ 1940 החלטה לפנות בהצעת פיוס לאויבת המרדה ביותר שהייתה אז למשטר הנאצי – הממשלה הפולנית הגולה.

חיבוק דוב אנגלי

ההנהגה הלאומית הפולנית שיצאה לגלות בעקבות מה שהפולנים מכנים עד היום קְלֶנְסְקָה וְז'ֶשְׁנוֹבְכָה –

גבורה פולנית בשמי אנגליה. טייסים פולנים משייטת 303 בשירות חזיל האוויר המלכותי של בריטניה, 1940, ומינאטורה של השייטת המכון המולטי ומזאון שיקורסקי, לונדון

נוכחותם של ממשלת פולין הגולה וצבאה בארצו סייעה לו להבהיר לעמו ולעולם כולו כי המלחמה לא יכולה להיפסק סתם כך ללא עשיית צדק עם העם שעל אדמתו החלה, וכי הוא אינו המנהיג האירופי היחיד שמסרב להיכנע להיטלר.

צ'רצ'יל ובכירים נוספים בממשלתו הרבו לדבר על שותפות הגורל עם העם הפולני ועל נכונותם הרבה ללחום לצד שיקורסקי עד להבסת הרשע מברלין ולשיקומה של פולין העצמאית בגבולותיה המקוריים. אלא שמבעד למעטה הדיבורים הפומביים והחגיגיים הבחינו הדיפלומטים ואנשי הביון הפולנים בהתנהגות הקרה והמחושבת שנקטה

בקרב הממשלה הגולה התעורר חשש כי בין הבריטים לגרמנים תירקם עסקה שלא תתחשב באינטרסים של פולין

התבוסה של ספטמבר 1939 – התארגנה במהירות על אדמת צרפת, ולשם החלו לזרום מכל רחבי העולם גולים ופליטים פולנים שביקשו להירתם להמשך המאבק ככובשי ארצם. בראש הממשלה הפולנית הגולה ובראש צבאה עמד הגנרל ולדיסלב שיקורסקי, מדינאי ואיש צבא מנוסה ששירת במלחמת העולם הראשונה ולחם נגד הסובייטים ב-1920. לאחר שסייע לבני בריתו הצרפתים והבריטים במלחמתם בוורמכט בנוברגיה ובצרפת, נענה שיקורסקי להזמנתו של צ'רצ'יל והעתיק את מקום מושבו ללונדון בקיץ 1940. יחד אתו עברו חברי הממשלה הגולה ואנשי הצבא הפולני שמנו כשלושים אלף קצינים וחיילים. עם נחיתתם באי הבריטי – שכונה בפיהם אי התקווה האחרונה – החלו טייסי הקרב והמלחים הפולנים להיקלט בשורות הצבא הבריטי. בעת המערכה האווירית בשמי בריטניה הם בלטו בגבורתם וביעילותם וגם ספגו אבדות קשות, ולדעת הפיקוד הפולני הבכיר הן אף עלו על שיעור האבדות בקרב מארחהים. המודיעין הצבאי הפולני – הֶדְוִיָקָה – אשר היה פרוס במרחב העצום שבין צרפת הכבושה למזרח הרחוק ונחשב לאחד משירותי הביון הטובים בעולם, העביר באותה עת לעמיתיו הבריטים מידע בעל ערך אסטרטגי רב על מדינות הצייר – גרמניה הנאצית, איטליה הפשיסטית והקיסרות היפנית. צ'רצ'יל היה להוט להמשיך להילחם, ועל כן דחה את הצעות הפיוס שהגיעו מברלין למרות שרבים בבריטניה ואפילו בממשלה קראו להיענות להן.

לתאם ביניהם מהלכים פומביים חשובים והחליפו מסרים שהובעה בהם תרעומת מנומסת זה על זה. שיקורסקי החל לחפש בעלי ברית אפשריים נוספים כדי להעלות את משקלו המדיני ולהקשות על צ'רצ'יל לנהל מגעים עם הרוסים ועם הגרמנים מאחורי גבם של הפולנים ועל חשבונם. הכתובת המועדפת עליו הייתה ארצות הברית שבתקופה זו עדיין לא הצטרפה למלחמה, אך לתדהמתו הנשיא האמריקאי, שחש מפגיעה אפשרית ביחסים עם צ'רצ'יל וסטלין, סירב לסייע לו. גם ניסיונו של שיקורסקי לשכנע את עמיתו הצ'כוסלובקי הגולה לפעול יחדיו לא צלח. הפולנים נקלעו למבוי סתום מתסכל. הם לחמו בגבורה רבה נגד הנאצים במשך למעלה משנה ואיבדו את מולדתם, הם השתתפו באופן פעיל בהגנה על צרפת ועל בריטניה, ולמרות הכל התקשו לקבל ערבות ממשית לכך שהאינטרסים הלאומיים שלהם

לונדון הרשמית במטרה לממש את האינטרסים הלאומיים שלה על חשבון אלה של פולין. במסגרת המאמץ הגלוי למחצה של צ'רצ'יל להעביר לצדו את הדיקטטור הסובייטי סטלין הביעו בכירים בממשלתו והשגריר הבריטי במוסקבה נכונות עקרונית להכיר בכיבוש הסובייטי של מזרח פולין, כיבוש שנעשה כאמור בתיאום עם הנאצים. ההצהרות על הקרבת חירותה של פולין למען האינטרס הבריטי לא חמקו מאוזניהם של שיקורסקי ואנשיו. הפולנים עקבו בדריכות אחר המגעים שקיימו הבריטים עם המתווכים ששיגרו הנאצים, והתעורר בהם חשש כבד כי בין הבריטים לגרמנים תירקם עסקה שלא תחשב באינטרסים של פולין.

זה היה כנראה הרקע להרעה שחלה ביחסים האישיים בין צ'רצ'יל לשיקורסקי כבר בסתיו 1940. שני המנהיגים נפגשו רק לעתים נדירות, התקשו

שותפות גורל או ניצול אינטרסני?
צ'רצ'יל סוקר נוחות פולניים בסיוור
עם שיקורסקי, 1940
מוזאון המלחמה האימפריאלי, לונדון

מגעים עם המשטר הנאצי. שגריר
גרמניה באנקרה פרנץ פון פאפן
עם היטלר, 1934
ullstein bild/Getty Images

יישמרו בתום המלחמה ואף חששו שהבריטים יבגדו בהם. במציאות זו גבר קולם של אנשי האליטה הפולנית שדרשו להידבר דווקא עם גרמניה הנאצית. לטעמם, הסדר עם הגרמנים היה מאפשר להקים בפולין ממשלה בחסות גרמנית, בדומה לממשלת וישי בצרפת, ולחסוך מהאזרחים את נחת זרועו האכזרית של משטר הכיבוש הנאצי.

בהופעותיו הפומביות ובפניותיו הרשמיות לעמו ולעולם כולו שלל שיקורסקי בעקביות שיתוף פעולה עם הגרמנים, אך בממשלתו הגולה אחד ממקורביו הבכירים החליט לממש את הקריאה להידבר עם ברלין, ספק על דעת עצמו ספק בתיאום עם שיקורסקי.

על גדות הבוספורוס

פרופ' סטניסלב קוט מאוניברסיטת קרקוב נודע בראשית המאה הקודמת בזכות מחקריו על התרבות הפולנית במאות ה-16 וה-17. לצד כישירונו האינטלקטואלי הייתה לקוט סגולה נוספת, חשובה לא פחות – חברות ארוכת שנים עם ולדיסלב שיקורסקי. כששיקורסקי מונה לראש הממשלה הגולה של פולין קוט הצטרף אליו ומונה לשר הפנים. מתוקף תפקידו חלש קוט על רשת של קציני מבצעים וסוכנים חשאיים. בין השאר עסקה הרשת בטיפוח התנגדות פוליטית לא מזוינת בפולין הכבושה, בניהול מבצעי ריגול וחבלה נגד הנאצים ברחבי אירופה וגם בחיסול האופוזיציה הפנים פולנית לשיקורסקי באמצעות פיקוח על הגולים הפולנים בבריטניה ובמדינות אחרות.

עם הידרדרות היחסים בין שיקורסקי לצ'רצ'יל קיבל השר קוט דיווח מנציגיו בבוקרשט על כך שהדיפלומט הנאצי אמיל פון רינטלן – חבר במטהו האישי של שר החוץ יואכים פון ריבנטרופ – מבקש להיפגש עם נציגיה של ממשלת פולין הגולה בבירת רומניה וקוט החליט להיענות להזמנה. בפגישות הגישוש השתתף בכיר בשירות החוץ הפולני אשר הוצב אז בבוקרשט ונחשב לנאמנו של שיקורסקי, אך משהשיח החשאי התקדם הוא עבר לאנקרה שבתורכיה. קוט חיפש איש קשר פולני מתאים שיוכל לנהל את המשך הדיונים עם שגריר גרמניה באנקרה פרנץ פון פאפן.

הבחירה נפלה על סמסון מיקיצינסקי, איש עסקים יהודי אמיד מאוד, בשנות הארבעים לחייו, שעד אז כבר הוכיח את עצמו כששירת ברשת החשאית הבינלאומית שניהל שר הפנים הפולני. מיקיצינסקי נע ברחבי אירופה באמצעות דרכון דיפלומטי צ'יליאני

מיקיצינסקי נע ברחבי אירופה וגם בשטחי הרייך בעזרת דרכון דיפלומטי צ'יליאני שרכש, סייע לפליטים וקישר בחשאי בין פולין הכבושה לבין הממשלה הגולה

36.

Sztab Naczelnego Wodza
Oddział II.

L.dz.629/II.Wyw./41.
25.I.41.

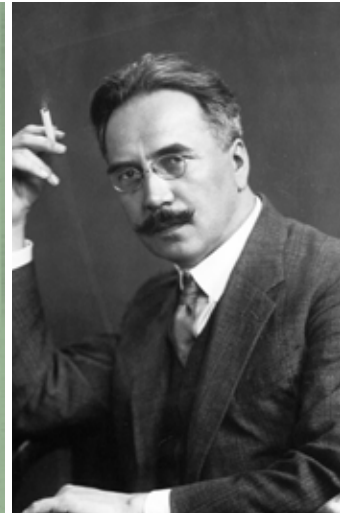
Szef Wydziału IV.Oddz.II.Szt.N.W.

Mikiciński - inf.

Do wiadomości Pana Pułkownika dla celów ewidencyjnych podaję następującą informację, przekazaną mi drogą radiową przez Szefa Ekspozytury w Turcji o MIKICINSKIM:

"MIKICINSKI prowadzi tutaj ostatnio rozmowy z Papelem i wysłańcem KOTA KURCJUSZEM. Podobno depezę od KOTA otrzymuje ten ostatni dla MIKICINSKIEGO. Czy wy to wszystko znacie? Czy można ich uspokoić, odpowiedzieć pilnie, bowiem Anglicy chcą coś z tym zrobić z obawy, że Polska chce rozmowy z Niemcami."

Szef Wywiadu
/-/ Żychoń, major.

חטיפה בלב איסטנבול

המודיעין הבריטי התוודע לקיומו של סמסון מיקיצ'נסקי ולפועלו כבר בראשית 1940, כשנסע בשליחותו של קוט מפריו לורושה הכבושה. הקלות הרבה שבה יהודי זה ביצע את משימותיו בשטח האויב עוררה בבריטים חשד כי הוא משתף פעולה עם הביון הנאצי. כך נולד מבצע מעקב חוצה גבולות של סוכנויות בריטיות בשיתוף גורמים בדוויקה אשר התנגדו לשיקורסקי ופעלו נגדו.

הבולט שבהם היה סגן משנה אדוורד שרקייביץ' שהסתיר את מוצאו היהודי. הוא היה בן גילו של מיקיצ'נסקי, והמיר את דתו כדי לשפר את סיכויו להשתלב בסביבתו הפולנית. שרקייביץ' יצא מגדרו כדי למצוא חן בעיני עמיתיו הבריטים, והם העריכו את כישוריו המודיעיניים וסמכו על הדיווחים שמסר להם. הוא הוצב תחילה בשלוחת הדוויקה בבוקרשט, שם אסף מידע על פעילותם של מיקיצ'נסקי וקוט, ובהמשך נסע לארץ ישראל כדי לעצור את השותפים של מיקיצ'נסקי להעברת כספי הממשלה הגולה לפולין הכבושה ולחקור אותם על מעשיו.

בשלהי 1940 טען שרקייביץ' באוזני שותפיו הבריטים כי מיקיצ'נסקי הוא סוכן של הביון הנאצי וטען כי האנשים שחקר הודו בכך. נראה כי

שרכש, הסתובב גם בשטחי הרייך וסייע לפליטים פולנים, ובהם יהודים רבים, לעבור למזרח התיכון, למערב ולאמריקה הלטינית. הוא טיפח קשרים הדוקים עם פקידים בארצות שונות, וסייע בקיומו של ערוץ תקשורת חשאי בין פולין הכבושה לבין הממשלה הגולה דרך רומניה. הוא פתח משרד במרכז ורשה, מתחת לאפס של שלטונות הכיבוש הנאציים, והעביר מטעם הממשלה הגולה כספים רבים למחתרת הפולנית ולעמיתיו לשעבר של קוט באוניברסיטת קרקוב.

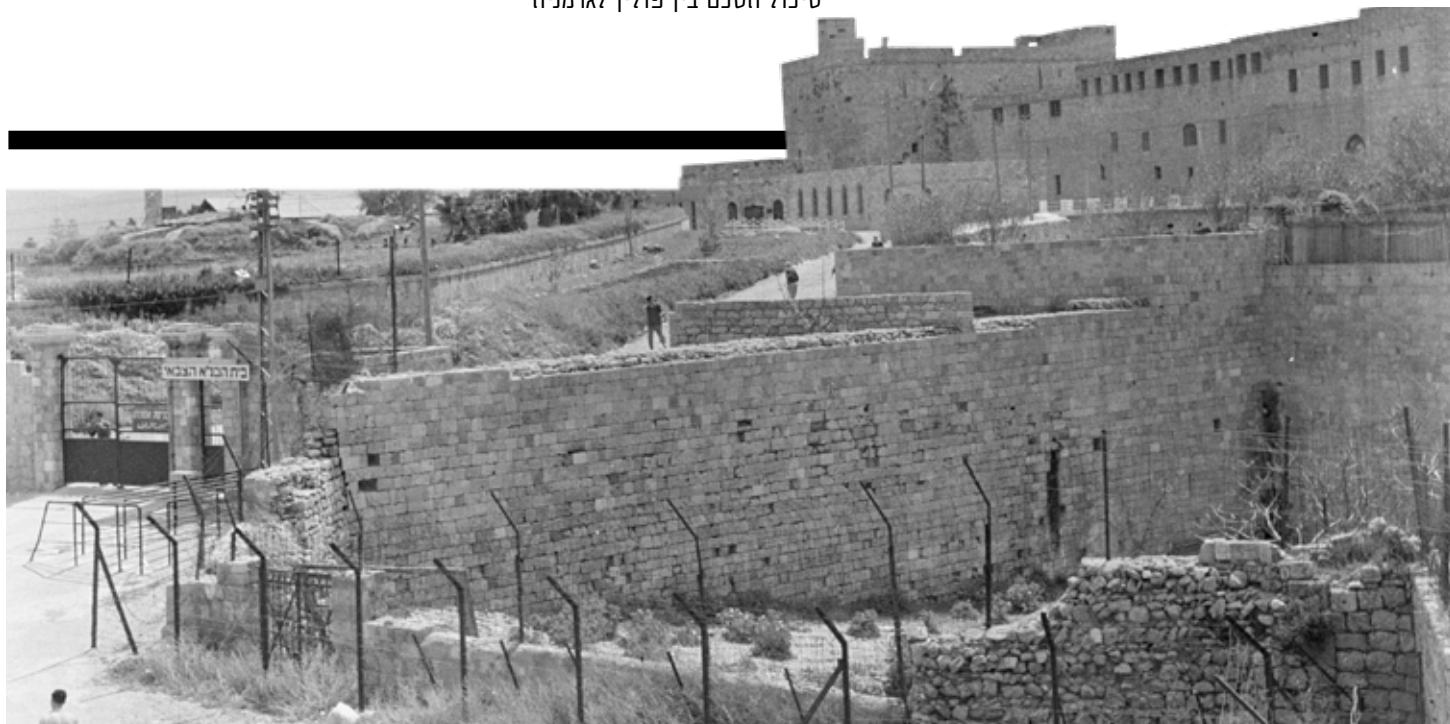
גולת הכותרת בפועלו של מיקיצ'נסקי היה חילוץ קרובי משפחה של בכירים מפולין, ובהם הלנה זופיה שיקורסקי, אשתו ובתו של המנהיג הפולני הגולה. על הישג זה הוענק למיקיצ'נסקי ב-1940 עיטור הכבוד האזרחי השני בחשיבותו בפולין.

המגעים בין מיקיצ'נסקי לפון פאפן באנקרה החלו כנראה בשלהי 1940 ונמשכו שבועות אחדים. אין בידינו תיעוד של הפגישות, וספק אם היה תיעוד כזה בכלל, שכן הרגישות המדינית הייתה רבה, אולם צירופו של בכיר פולני נוסף לפגישות, ותגובתם החריפה של הבריטים לאחר שהגיע לידם מידע על השיחות, עשויים להעיד כי הייתה בהן התקדמות בכיוון הרצוי.

טעניסלב קוט, מפעילו של סמסון מיקיצ'נסקי, תחילת המאה העשרים הארבעה הדיפלומט, פולין

מאחורי גבה של בריטניה. מברק ששלח המודיעין הפולני למטהו הראשי בזונדון ובו דיווח על שיחותיו של מיקיצ'נסקי עם השגריר הגרמני, 1941

הארבעה הדיפלומט, פולין

במבצע משותף נחטף סמסון מיקיז'ינסקי, הועלה מסומם וכפות למטוס ימי שעגן במצר בוספורוס, והוברח לארץ ישראל

במקביל קיבלו הבריטים דיווח מעמיתיהם התורכים שמיקיז'ינסקי נפגש עם השגריר הנאצי באנקרה, ומידע דומה הגיע מאנשי המודיעין הפולני. אנשי המודיעין הפולני התריעו בפני מפקדיהם שישבו במטה בלונדון כי ככוונת הבריטים לעשות משהו בנדון מחשש שפולין חותרת למשא ומתן נפרד עם גרמניה. התרעה זו התבררה עד מהרה כנכונה. במבצע משותף שערכו ארגונים בריטיים מיוחדים, המשטרה התורכית ואחדים מקציני הדוויקה, לרבות שרקייביץ', נחטף סמסון מיקיז'ינסקי ב-15 בינואר 1941 בלב איסטנבול. הוא הועלה מסומם וכפות למטוס ימי שעגן במצר בוספורוס, והוברח לארץ ישראל הסמוכה שבה שלטו הבריטים. מיקיז'ינסקי הוחזק בכלא עכו במשך כחצי שנה ושם נחקר על ידי הבריטים.

קבר אלמוני בחולות עכו

צוות החוקרים הבריטי, שבו שולב גם שרקייביץ', ניסה לחלץ ממיקיז'ינסקי הודאה בשיתוף הפעולה שלו וכנראה גם של קוט עם הביון הנאצי. מיקיז'ינסקי, שניחן בביתחון אישי רב, סירב בתוקף להפליל את עצמו ואת פטרונו. הוא דבק בטענה כי פעל בשליחות הממשלה הפולנית הגולה ולמען האינטרסים של ארצו, ודרש להשתחרר לאלתר או לעמוד למשפט הוגן שבו יוכיח את חפותו. בה בעת הפעיל קוט את קשריו בשירות החוץ הבריטי ואת

אנשיו במזרח התיכון בניסיון לגלות היכן מוחזק איש סודו הנאמן ולחלצו. פעילותו של קוט הגיעה לשיאה בקיץ 1941, ובדיוק בתקופה זו נעלם מיקיז'ינסקי מתאו בכלא ולא שב אליו יותר. במסמכי הביון הבריטי נכתב על שרקייביץ' כי הוא טיפל בפרשת סמסון מיקיז'ינסקי, הסוכן הגרמני הידוע לשמצה, במיומנות רבה.

מעדויות מאוחרות יותר שמסרו ותיקי הדוויקה עולה כי שרקייביץ' הוציא את מיקיז'ינסקי אל מחוץ לכלא, כביכול לחקירה נוספת, ואז ירה בו למוות

סופו של מרגל. נלא ענב, 1948

ציילום: וילם ואן דה פול, הארכיון הלאומי, הולנד

בריטניה, חתרה להסכם פיוס עם המשטר הנאצי. כמובן שבריטניה נאלצה להסתיר את עצם קיומו של המבצע החשאי והמורכב שערכה נגד הממשלה הפולנית הגולה, מבצע שכלל חטיפה, החזקה בתנאי כליאה וחקירה ממושכת של אזרח פולני חף מפשע.

צומת דרכים היסטורי

כפי שקיוו בלונדון, המגעים העקיפים בין נציגי המשטר הנאצי לבין השר קוט – שייתכן כי פעל בהוראת ראש הממשלה הגולה שיקורסקי – לא חודשו עוד. עובדה זו אפשרה למודיעין הבריטי להגדיר את המבצע ללכידת מיקי'צ'נסקי ולחיסולו כאחד המבצעים המוצלחים שנעשו בזירת הים התיכון, וחיל האוויר הבריטי אף העניק לקצין שהטיס את החטוף מתורכיה לארץ ישראל עיטור יוקרתי המוענק באישור המלך על פעולות חשובות במיוחד. אדוורד שרקיביץ', שהיה לו תפקיד מרכזי בפרשה, לא זכה להוקרה בריטית על פועלו והישגיו. בתום המלחמה הוא נותר בבריטניה, נלחם בביורוקרטיה המקומית בניסיון לקבל אזרחות בריטית ומת בגיל צעיר יחסית, חולה, בודד ואלמוני. למרות סופו המר נראה כי לשרקיביץ' נודע תפקיד היסטורי חשוב. במגעים שקיים סמסון מיקי'צ'נסקי עם השגריר הגרמני פרנץ פון פאפן ייתכן כי נוצרה

בין היטלר לצ'רצ'יל

שני סוכנים יהודים ומאמץ הביון הבריטי למנוע הסכס חשאי בין ממשלת פולין הגולה לגרמניה הנאצית

יעקב פלקוב

מאגנס, תשפ"ב, 353 עמ'

במרכז הספר נמצאים סיפורם המרתק של שני סוכנים יהודים – סמסון מיקי'צ'נסקי ואדוורד שרקיביץ' – הנחשף בעקבות מסמכים שלא היו ידועים עד לאחרונה. השניים נאבקו זה בזה וניסו, כל אחד בדרכו, להביא עתיד טוב יותר לארץ הולדתם פולין שהייתה אז תחת הכיבוש הנאצי. כדי לתאר את הרקע לסיפור זה, שלא היה ידוע עד כה, פורס המחבר יריעה רחבה של האירועים הצבאיים והדיפלומטיים בראשית המלחמה. הסיפור כולל גם שלל מרגלים, סוכנים ובוחשים מטעם עשרות סוכנויות הביון והמחתרות שפעלו באותו הזמן, החל מסוכנות הביון הבריטית MI6 דרך הקג"ב ועד ללח"י.

וטמן את גופתו בחולות עכו. המקורות אינם מגלים מה הסיבה לחיסולו, ונותר רק לנחש כי הבריטים פעלו למען האינטרסים שלהם בהתאם למגבלות שבהן היו נתונים. צ'רצ'יל השתמש בהתנגדות הפולנית לנאצים כדי להצדיק מלחמה ולא לחזור על המדיניות שניהל צ'מברלין מול התוקפנות הנאצית בצ'כיה, אך הוא נאלץ לכבד את עצמאותה של ממשלת פולין הגולה ולכן נבצר ממנו להורות לה להפסיק את מגעיה עם הגרמנים. בחיסולו של מיקי'צ'נסקי קיוו הבריטים להשיג שלוש מטרות: לנטרל לצמיתות אדם שתיווך בהצלחה בין הפולנים לגרמנים; להרתיע את השר קוט מהמשך השיחות עם פון פאפן ועם נאצים אחרים; ולהסתיר את עצם העובדה המביכה שהממשלה הפולנית הגולה, בעלת בריתה הקרובה ביותר של

הארכיון הפדרלי הגרמני

צילום: היסטוריה

האם לולא איש המודיעין האלמוני אדוורד שרקייביץ' שנת 1941 הייתה נראית לגמרי אחרת? חיילים גרמנים חוצים את הגבול לברית המועצות במבצע ברברוסה, והיטלר מכריז מלחמה על ארצות הברית לאחר הכרזת המלחמה האמריקאית בעקבות ההתקפה על פרל הארבור, 1941

אפשר לשער כי לו היה נחתם הסכם בין פולין לגרמניה היה צ'רצ'יל מתקשה להמשיך את המאבק המזוין ברייך השלישי

הזדמנות ממשית לשינוי הקו המדיני של הממשלה הפולנית הגולה, ומעבר מתלות מוחלטת בבריטניה למשא ומתן עם ברלין. שרקייביץ' סייע לבריטים לחסל הזדמנות זו בעודה באיבה. אילו היו המגעים בין השניים מבשילים להסכם בין פולין לגרמניה, ייתכן שהנתיב ההיסטורי שהוביל למלחמת העולם השנייה היה משתנה.

אפשר לשער כי לו היה נחתם הסכם בין פולין לגרמניה היה צ'רצ'יל מתקשה לשכנע את תושבי בריטניה ואת מנהיגי ארצות הברית וברית המועצות כי התעקשותו על המשך המאבק המזוין ברייך השלישי היא גם צודקת וגם בעלת סיכוי ממשי להצליח, במיוחד לאחר שממשלת צרפת שיתפה גם היא פעולה עם הנאצים. ייתכן כי ממשלתו של צ'רצ'יל הייתה נופלת, ושנת 1941 הייתה מבשרת את שיחות השלום בין ברלין ללונדון שאליהן חתר היטלר, במקום את הפלישה הגרמנית לברית המועצות.

אפשר להרהר בהשלכות מרחיקות הלכת של התרחשויות אפשריות. אם חלק מהשטח הפולני היה נותר בידי ממשלה מקומית ריבונית דמוית ממשלת וישי הצרפתית; אם ברית המועצות לא הייתה מותקפת; ואם גרמניה לא הייתה מאוימת על ידי ברית בין בריטניה, אמריקה וברית המועצות – האם

בתנאים אלה הייתה מתרחשת שואת היהודים כפי שהתרחשה לבסוף? תשובות לשאלות מסוג זה מחזירות אותנו לצומת הדרכים ההיסטורי שבו ניצבו הבריטים והעולם כולו בראשית 1941. האם טוב עשו הבריטים כאשר מנעו מסטניסלב קוט ומסמסון מיקיצי'נסקי את האפשרות להפנות את ההתרחשויות לכיוון אחר? □

ד"ר יעקב פלקוב עמית מחקר אורח באוניברסיטת אוקספורד ומרצה אורח באוניברסיטאות תל אביב ורייכמן. כותב מחקר על המודיעין הטוביטי במלחמת העולם השנייה